

УДК 617(092)Б91

М.С. Скрипніков, О.М. Проніна, С.І. Данильченко, О.М. Бульченко

МИКОЛА НИЛОВИЧ БУРДЕНКО

(до 130 річчя з дня народження)

Українська медична стоматологічна академія (м. Полтава)

В історії вітчизняної медицини ім'я Миколи Ниловича Бурденка (1876-1946) по праву стоїть в одному ряду з такими гігантами, як М.І. Пирогов, І.М. Сеченов, С.П. Боткін, І.П. Павлов. Розвиваючи кращі традиції Миколи Івановича Пирогова, М.Н.Бурденко вражав усіх різнобічністю своїх інтересів. Анатомія і фізіологія, організація і тактика медичної служби збройних сил, нейрохірургія як нова самостійна галузь медичної науки, велика робота з організації медичних наукових досліджень у країні на новій основі, що увінчалася створенням під його керівництвом штабу медичної науки в

Радянському Союзі - Академії медичних наук СРСР - ось далеко не повний перелік інтересів і здійснень цього великого вченого-лікаря, видатного суспільного і державного діяча. Видатний хірург, організатор військово-польової хірургії і засновник радянської нейрохірургії Микола Нилович Бурденко народився 22 травня (3 червня) 1876 року в селі Каменка, Пензенської губернії в родині сільського писаря, «заступника» по судових справах. Батьки вибрали синові духовну кар'єру. Роки навчання - спочатку в духовному училищі, а потім у Пензенській духовній семінарії, однак Микола Бурденко вирішує стати лікарем і поступає на медичний факультет Юр'ївського (Дерптського) університету. Російсько-японська війна перериває навчання студента М.Н. Бурденка. Це відбулося в червні 1904 р., у розпал російсько-японської війни. Біля маньчжурського села Вафаньгоу йшов жорстокий бій. На полі бою скрізь лежали поранені, але допомогти їм було нікому. Розташований неподалік медичний загін через плутанину, що панувала на фронті, не одержав вчасно наказу, не знав, де необхідна медична допомога, і стояв у бездіяльності. „...Вважаю ганебним далі залишатися на місці, - заявив Микола Бурденко, студент-медик, що добровільно приїхав на фронт. - Ми зобов'язані шукати

поранених, а не чекати, поки вони знайдуть нас. Хто зі мною, пішли!” Невелика група рушила до передових позицій. Незабаром вона вийшла на лінію рушничного вогню. Засвистіли кулі. Не бачачи і не чуючи нічого, Бурденко перев'язував поранених. Одного, другого, третього... От молодий медик схилився над розпростертим солдатом, і в ту ж хвилину куля пробила йому руку. Підповз ротний санітар. ”Не мене, не мене” - сердито відмовився від допомоги студент. „Йому допомагай” - указав він на лежачого без свідомості солдата. Тільки переконавшись, що пораненого перев'язано і відправлено у тил, Бурденко дозволив перев'язати і свою руку. У цьому епізоді - весь Микола Нилович Бурденко, людина обов'язку, строга, часом сувора, але повна беззавітної любові до трудівника війни - солдата. Згодом він став знаменитим лікарем, всесвітньо відомим ученим, головним хірургом Радянської Армії. Як помічника лікаря в складі передового санзагону, М.Н. Бурденко працює на перев'язних пунктах полковим санітаром, а потім операційним фельдшером, а солдатський Георгіївський хрест, отриманий їм за участь у боях і поранення - наочне свідчення його хоробрості, любові до своєї шляхетної справи. У 1906 р. медичний факультет Юр'ївського (Тартуського) університету присудив М.Н. Бурденко диплом «лікаря з відзнакою». Тридцятирічний лікар пройшов до цього часу велику школу життя. Йому, студенту з бідної родини, приходилось багато працювати. Не раз виїжджав він у села на боротьбу з епідеміями тифу, чорної віспи, скарлатини. Але напружена праця не віддаляла його від товаришів. В студентські роки Микола Бурденко був душею всіх сходок і демонстрацій революційно

налагодженого студентства. У 1909 році М.Н. Бурденко успішно захистив дисертацію на звання доктора медицини, а в 1910 році Микола Нилович був обраний професором кафедри оперативної хірургії Юр'ївського (нині Тартуського) університету. З медичних наук молодого лікаря найбільше цікавила хірургія. Ще студентом він захопився спадщиною великого Пирогова, читав твори чудового хірурга, писав про нього статті. М.І. Пирогов - учений мислитель, творець військово-польової хірургії (хірургії військового часу) - до кінця життя залишався ідеалом Бурденка. Професор М.Н. Бурденко вивчає віддалені результати операцій з'єднання шлунка з тонкою кишкою, проводить на собаках експерименти по створенню штучного стравоходу, займається лікуванням «вовчої пащі», проблемами кишкової пластики. Займається М.Н. Бурденко і питаннями військово-польової хірургії. І у вересні 1914 року, будучи уже висококваліфікованим хірургом, М.Н. Бурденко добровільно іде на фронт. Почалася перша світова війна. М.Н. Бурденко, визнаний учений-хірург, подав прохання «про відпустку на час війни» і поспішив на фронт. Він бере участь у бойових операціях, створює госпіталі і перев'язочно-евакуаційні пункти, керує установами Червоного Хреста, учить молодих лікарів, оперує сам. Особливо турбувало М.Н. Бурденка, що через погано організовану допомогу багато солдатів помирають від кровотечі. Не раз професор сам обходив поле бою, щоб відшукати поранених і запобігти їх загибель. По закінченні війни М.Н. Бурденко приїжджає до Москви. Саме тут проявився талант вченого і розгорнулася лікувальна, наукова, педагогічна, організаційно-адміністративна і

державна діяльність Миколи Ниловича Бурденко. Спочатку М.Н.Бурденко очолив кафедру оперативної хірургії і топографічної анатомії медичного факультету Першого Московського університету, перетвореного в 1930 році в Перший Московський медичний інститут, а з 1924 року і до кінця життя керував кафедрою факультетської хірургії. Учений-фронтвик, Бурденко раз у раз зустрічав протидію з боку чиновників, що стояли на чолі царської армії. Тільки Радянська влада дала можливість широко розгорнутися його організаторському і науковому талантові. У 20-х і 30-х роках друзі й учні бачили професора Бурденка в цивільному костюмі, але вчений не забував про сумний досвід минулих війн. Він склав перше в нашій країні «Положення про військово-санітарну службу Червоної Армії». Домагався того, щоб радянські військові медики одержували самі сучасні ліки, інструменти, щоб вони вміли надати швидку медичну допомогу. У 1934 р. з ініціативи М.Н.Бурденка в Москві був створений перший у світі нейрохірургічний інститут. Тут зародилася й набула розквіту нова наука - нейрохірургія - хірургія мозку і нервових стовбурів. Завдяки наполегливості М.Н. Бурденка, його авторитетові цю складну область медицини удалося вивести в число провідних спеціальностей. Це одна з найбільш вагомих заслуг Миколи Ниловича Бурденка - організація нейрохірургічної допомоги і створення в Москві найбільшого спеціалізованого центра нейрохірургії. Слід також зазначити, що М.Н. Бурденко досяг успіхів у техніці операцій на мозку і залучив до наукової розробки проблеми широке коло фахівців. Особливо цікавило Бурденка лікування мозкових пухлин. Проникливими очима і

«розумним» ножем Микола Нилович з кожним роком проникав усе глибше в мозок людини і добирався до пухлин, що колись вважалися недоступними. Операції на мозку до Бурденко проводили рідко, кількість їх складала в усім світі одиниці. Радянський нейрохірург розробив більш прості методи проведення цих операцій і тим самим зробив їх масовими. Крім того, він запропонував ряд оригінальних операцій, які до нього ніколи не виконувалися. Тисячі людей були врятовані від смерті і важких хвороб завдяки тому, що професор Бурденко відкрив можливість робити операції на твердій оболонці спинного мозку, пересаджувати ділянки нервів, оперувати на найглибших і відповідальних ділянках спинного і головного мозку. Хірурги Англії, США, Швеції й інших країн спеціально приїжджали в Москву, щоб прилучитися до нових ідей і повчитися в радянського вченого, як робити ці складні операції. У 1941 р. за видатні роботи з хірургії нервової системи уряд присудив Бурденку Державну премію першого ступеня. Разюча була працездатність Бурденка. Напівжартівливо він писав: «Той, хто працює, завжди молодий. Інколи мені здається: може праця виробляє особливі гормони, що підвищують життєвий імпульс?» Микола Нилович Бурденко гаряче любив свій народ, свою Батьківщину. Їм він віддавав усі сили, весь талант. У перші дні Великої Вітчизняної війни Микола Нилович був призначений на посаду Головного хірурга Червоної Армії. Його бачать і в госпіталях Ленінграда, і під Псковом, і у відбитому у ворога Смоленську, і в інших фронтних і прифронтних районах. Він збирає величезний матеріал про поранення і створює навчання про бойову рану. У листах до

керівників військово-медичної служби Бурденко вимагає застосування самих новітніх і найбільш ефективних способів лікування. На чолі бригади лікарів він особисто випробовує у фронтових госпіталях нові ліки - стрептоцид, сульфідин, пеніцилін. Незабаром на його настійну вимогу ці чудові ліки стали застосовувати хірурги усіх військових госпіталів. Багато тисяч поранених солдатів і офіцерів було врятовано завдяки невпинним науковим пошукам, що усю війну проводив Бурденко. З перших днів Великої Вітчизняної війни генерал-полковник медичної служби М.Н. Бурденко - головний хірург Збройних Сил СРСР. На плечі М.Н. Бурденка лягла гігантська робота з забезпечення медичної допомоги фронтові, що розтягся на тисячі кілометрів від Баренцева моря до Чорного. При діяльній участі М.Н. Бурденка були видані книги й інструкції з лікувально-евакуаційної роботи. Розроблені «Вказівки по військово-польовій хірургії». Виїжджаючи на фронт, М.Н.Бурденко перевіряв стан хірургічної роботи і застосування нових методів лікування. Коли почалася Велика Вітчизняна війна, Миколі Ниловичу було вже 65 років. У 1941 р. при переправі через Неву він потрапив під бомбардування і був контужений. Позначилися роки, напружена робота, колишні поранення і контузії. Одне за іншим він переніс два крововиливи в мозок. Але богатырський організм Бурденка не здавався. Перемагаючи хворобу, Микола Нилович трудився не покладаючи рук. У 1944 р. за планом, розробленим Бурденко, Радянський уряд створив Академію медичних наук СРСР. Микола Нилович був обраний першим президентом молодого академії. Микола Нилович Бурденко був видатним суспільним діячем і великим ученим,

автором більш 300 наукових праць з питань лікування гнійних ран, анаеробної інфекції, переливання крові, боротьби із шоком. Його роботи в області нейрохірургії широко використовувалися у Великій Вітчизняній війні при організації спеціалізованого лікування поранених у голову. Уряд високо оцінив заслуги М.Н. Бурденка, присудивши йому почесні звання Героя Соціалістичної Праці, заслуженого діяча науки і нагородивши орденами: трьома - Леніна, двома - Червоного Прапора, Червоної Зірки, Вітчизняної війни I ступеня і чотири медалями. Влітку 1946 р. у нього стався третій крововилив у мозок. Здавалося б, це кінець. Але, знаходячись в передсмертному стані, він пише доповідь про вогнепальні поранення. Один зі співробітників Бурденко зачитав цю доповідь делегатам XXV Всесоюзного з'їзду хірургів. З глибоким хвилюванням слухали його делегати з'їзду. «Я схилиюся перед волею цієї людини...» - сказав один з ведучих радянських хірургів. То була «лебедина пісня» Бурденка. Через десять днів його не стало. Академік Бурденко залишив своїй Батьківщині велику спадщину. Він написав більш 400 наукових праць, що донині допомагають вітчизняним лікарям подолати багато важких захворювань і повернути до життя і праці хворих людей. Ім'я Миколи Ниловича Бурденко було привласнено Інституту нейрохірургії АМН СРСР, Головному військовому госпіталю Збройних Сил СРСР і іншим медичним і військовим установам. Академія медичних наук заснувала премію імені М.Н.Бурденка, що присуджується раз на чотири роки за кращу роботу з нейрохірургії або військово-польової хірургії.

Стаття надійшла 14.02.2006 р.